

İnternete Erişim Hakkı

İsmail YÜKSEL*

Bu makale hakem incelemesinden geçmiştir ve TÜBİTAK–ULAKBİM Veri Tabanında indekslenmektedir.

* Dr. Öğretim Üyesi, Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Anayasa Hukuku Anabilim Dalı. (ismail.yuksel@antalya.edu.tr)

ORCID ID: [0000-0001-8740-3520](https://orcid.org/0000-0001-8740-3520)

Makale geliş tarihi: 8 Kasım 2021 **Makale kabul tarihi:** 30 Mayıs 2022

Atf önerisi: Yüksel, İsmail. “İnternete Erişim Hakkı.” *Ankara Barosu Dergisi* 80, no. 3 (Temmuz 2022): 141-174. **DOI:** [10.30915/abd.1159396](https://doi.org/10.30915/abd.1159396)

İNTERNETE ERİŞİM HAKKI

ÖZ

İnternetin hayatımızın bir parçası haline gelmesi ile birlikte bu teknolojiye erişimin bir hak olarak düzenlenip düzenlenemeyeceği de tartışma konusu olmuştur. İnternete erişimin bir hak olduğunu savunan yazarların bir kısmı bu hakkın mevcut temel haklardan türediğini, diğer kısmı ise tek başına bir hak olarak düzenlenmesi gerektiğini savunmaktadır. COVID-19 döneminde internete erişime duyulan ihtiyaç “dijital uçurum” u belirgin hale getirmiştir. İnternete erişime sahip olanlarla olmayanlar arasında temel hakların kullanılması açısından olduğu gibi ekonomik, sosyal ve kültürel alanlardaki uçurum derinleşmiştir. Uluslararası hukukta henüz bir istisna dışında temel hak olarak düzenlenmeyen internete erişim hakkı, yerel hukuklarda anayasal denetim organlarının kararlarıyla ya da evrensel hizmet kanunlarıyla korunmaktadır. Günümüzde sadece Yunanistan Anayasası internete erişimi bir hak olarak düzenlemektedir.

Anahtar kelimeler:

internet

insan hakları

pozitif yükümlülükler

evrensel hizmet

ifade hürriyeti

RIGHT TO INTERNET ACCESS

ABSTRACT

As soon as the internet become a part of our everyday life, whether access to this technology shall be considered a right or not, has been a point of debate. Those who support the right to internet access can be divided into two groups. First group claims that this right is a derivative of long-established rights whereas the second group claims that the right to internet access shall be a standalone right. The need for internet access during COVID-19 highlighted the “digital divide”. The distance between the individuals who does not have internet access and those who have has grown both regarding the enjoyment of fundamental rights as well as the economic, social, or cultural aspects of their lives. In domestic law internet access is protected by constitutional review organs or under universal service acts. Only the Greek Constitution stipulates right to internet access as a standalone right.

Keywords:

internet

human rights

positive obligations

universal service

freedom of expression

GİRİŞ

Türkiye’de internetin hayatımıza yavaş yavaş girdiği, hepimizin kulağında modemlerin o unutulmaz mızıldanmalarının yankılandığı 2001 yılında, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Federal İletişim Komisyonu Başkanı internete erişim için para ayıramayan kişilerle ilgili bir soruya “Sanırım bir Mercedes uçurumu da var, bir tane almak istiyorum ancak alamıyorum!” diye cevap vermiştir.^[1] 2003 yılında yapılan Bilişim Toplumu Dünya Zirvesi’nin hareket planı bilişim teknolojilerinin; kamu idaresi, ticaret, eğitim, sağlık, çevre, tarım ve bilim alanlarında sürdürülebilir gelişimi sağlayabileceğini belirtmektedir.^[2] On yıl sonra yapılan izleme toplantısında ise bilişim teknolojilerinin artık hayatın ayrılmaz bir parçası olduğu kabul edilmiştir.^[3] “Mercedes uçurumu” nun tespitinden sadece on yıl sonra 2011 yılında ise Birleşmiş Milletler (BM) özel raportörü Frank La Rue internete erişim hakkı üzerine tartışmaları alevlendiren raporunda şu satırlara yer vermiştir;

“Somut siyasalar ve eylem planlarının yokluğunda İnternet sadece belirli bir grup elitin erişebileceği bir teknolojik araç olarak kalacak ve ‘dijital uçurumu’ kalıcı hale getirecektir.^[4] ... ekonomik gelişme ve birçok insan hakkının kullanılmasını kolaylaştıran internet bağlantısı sağlanmadığı takdirde marjinalize edilmiş gruplar ve gelişmekte olan ülkeler dezavantajlı bir pozisyonda sıkışıp kalacaklardır.^[5] ... Devletler interneti herkesin kullanımına sunmak için etkin ve somut politikalar ve stratejiler geliştirmelidir.^[6] ... İnternet; eşitsizliklerle

-
- [1] Michael Karanicolos, “Bridging the Divide: Understanding and Implementing Access to the Internet as a Human Right,” *The Journal of Community Informatics* 10, no. 2 (2014), <https://doi.org/10.15353/joci.v10i2.2648>.
- [2] WSIS, “WSIS Plan of Action,” 2003, par. 14, <https://www.itu.int/net/wsis/docs/geneva/official/poa.html>; “WSIS 2014,” (International Telecommunication Union, 2014), 39-47.
- [3] “WSIS 2014,” 10.
- [4] Frank La Rue, “Promotion and Protection of All Human Rights, Civil, Political, Economic, Social and Cultural Rights, Including the Right to Development,” (UN, 16 Mayıs 2011), par. 60, https://doi.org/10.1163/2210-7975_HRD-9970-2016149.
- [5] La Rue, “Promotion and Protection of All Human Rights,” par. 62.
- [6] La Rue, “Promotion and Protection of All Human Rights,” 66.

mücadele etmek, kalkınmayı ve kişinin gelişimini hızlandırmak, bir dizi insan hakkından faydalanmak için vazgeçilmez bir araca dönüştüğünden internete evrensel erişimi sağlamak devletlerin önceliği olmalıdır.”^[7]

İnsan hakları sabit değildir, insan doğasına ilişkin değişmez doğrular olmaktan ziyade toplumla beraber evrim geçirir ve değişirler.^[8] Bilişim teknolojileri yeni insan davranışları oluşturdukça yeni hakların da oluşması kanımızca zorunludur. Bunun belki de en güncel örneği, klasik özel hayatın gizliliği hakkının yeterli korumayı sağlamaması üzerine^[9] 2010 yılında Anayasa'nın 20. maddesinde yerini bulan kişisel verilerin korunması hakkıdır.

İnternete erişim hakkını tartışırken öncelikle bir insan hakkından mı yoksa bir kamu hürriyetinden ya da daha yaygın kullanılan ifadeyle bir temel haktan mı bahsedildiğine açıklık getirmek gereklidir. Pollicinio, tartışmayı bu kavramsal nüansa işaret ederek ele almaktadır. “İnsan Hakları” ve “Temel Haklar” kavramları tüm benzerliklerine rağmen farklı anlamlara sahiptirler. Temel haklar anayasalar tarafından tanınırken, insan hakları daha uluslararası bir anlama sahiptir.^[10] Gözler, insan haklarını “insanların sahip olduğu serbest hareket etme güçleri” olarak tanımlar.^[11] Kapani’ye göreyse insan hakları tüm insanlara tanınması gereken ideal bir haklar listesini ifade ederken; temel haklar kavramı devlet tarafından tanınmış, pozitif hukuka girmiş hakları anlatmaktadır.^[12] Kamu hürriyetleri, insan haklarının bir

[7] La Rue, “Promotion and Protection of All Human Rights,” par. 85.

[8] Paul De Hert ve Dariusz Kloza, “Internet (Access) as a New Fundamental Right. Inflating the Current Rights Rramework?,” *European Journal of Law and Technology* 3, no. 3 (2012): 2.

[9] Kemal Gözler, *İnsan Hakları Hukuku*, (Bursa: Ekin Basın yayın Dağıtım, 2017), 161.

[10] Oreste Pollicino, “The Right to Internet Access: Quid Iuris?,” içinde *The Cambridge Handbook of New Human Rights*, ed. Andreas von Arnould, Kerstin von der Decken, ve Mart Susi, (Cambridge University Press, 2020), 264, <https://doi.org/10.1017/9781108676106.021>.

[11] Gözler, *İnsan Hakları Hukuku*, 85.

[12] Münci Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, 7. baskı (Ankara: Yetkin Yayınları, 1993), 14.

alt kümesini oluştururlar.^[13] Kavramlar arasındaki bu ilişkiye değindikten sonra çözmemiz gereken sorun “Temel Hak ve Hürriyetler” ve “Kamu Hürriyetleri”ni kapsayan “İnsan Hakları” kümesine^[14] yeni hakların eklenmesinin mümkün olup olmadığıdır. Kanımızca bu soruya verilecek cevap tereddütsüz bir “Evet”tir. Bu kabulün ardından gelen soru ise bu eklemenin ahlaki veya felsefi veya sosyolojik yaklaşımlarla elde edilen, olması gereken insan hakları listesinden pozitif hukuka doğru mu, yoksa pozitif hukuktan yani “Kamu Hürriyetleri”nden başlayarak mı gerçekleştiğidir. Aybay, iç hukuk tarafından tanınan kamu özgürlüklerinin uluslararası hukuk tarafından tanındıkça insan hakları arasına girdiklerini belirtmektedir.^[15] Kanımızca her iki seçenek de mümkündür. Bu nedenle “İnsan Hakları” listesine dâhil olmayan bir hak pozitif hukuk tarafından “Temel Hak” haline getirilebilir. En nihayetinde, internet erişiminin bir insan hakkı olup olmadığı sorusunu cevaplarken kanımızca insan haklarının insanca bir yaşamın asgari koşullarını sağladığını^[16] akıldan çıkarmamak gerekir. GlobeScan tarafından 26 ülkede 30 Kasım 2009 ila 7 Şubat 2010 tarihleri arasında 27.000 yetişkin ile yapılan ankette, internet kullananların yüzde seksen yedisi, internet kullanmayanların ise yüzde yetmiş internetin bir temel hak olması gerektiğini belirtmiştir.^[17] Pandemi döneminde ise internet gereksinimi daha önce görülmedik ve beklenmedik bir hızda artmıştır.^[18]

Kişilerin internet üzerinde gerçekleştirdikleri faaliyetlerin bir kısmı zaten hali hazırda diğer temel hak ve hürriyetlerin koruması altındadır. Örneğin ifade hürriyeti fiziksel dünyada sağladığı korumanın aynısını internet

[13] Gözler, *İnsan Hakları Hukuku*, 91.

[14] Gözler, *İnsan Hakları Hukuku*, 101.

[15] Rona Aybay, *İnsan Hakları Seçilmiş Makaleler* (İstanbul: Pencere Yayınları, 2010), 35.

[16] Reyhan Sunay, *Hukuk ve Siyaset Ekseninde İnsan Hakları* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2013), 23.

[17] “BBC internet anketi,” erişim 29 Eylül 2021, http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/08_03_10_BBC_internet_poll.pdf.

[18] John Lai ve Nicole O. Widmar, “Revisiting the Digital Divide in the COVID-19 Era,” *Applied Economic Perspectives and Policy* 43, no. 1 (Mart 2021): 462, <https://doi.org/10.1002/aep.13104>.

üzerinde de sağlamaktadır. Çalışmamızda incelenen sorun özgür bir internetin^[19] mümkün ya da gerekli olup olmadığı da değildir. ABD menşeli “İnternet Özgürlüğü” kavramı sansüresiz ve tarafsız bir interneti ele alırken^[20] ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kapsamamaktadır ve önceliği internete erişimi yaygınlaştırmak değildir.^[21] Devlete sadece negatif yükümlülükler getiren bu yaklaşım kişi özgürlüklerini korumada yetersiz kalmaya mahkûmdur. İnternete erişimi olmayan bir kişi için “İnternet Özgürlüğü” anlamsızdır. Sosyal ve ekonomik haklarla desteklenmeyen klasik haklar azınlıklara tanınan haklar olarak kalırlar.^[22] Ekonomik ve sosyal haklar devletin mali kaynakları ölçüsünde hayata geçirilecek olsa da anayasalarda yer almaları en azından devletleri bu yönde acil ve somut adımlar atmaya yöneltmelidir.^[23]

Çalışmada asıl ele alınan nokta, internet üzerindeki davranışların temel hakların hangilerinin koruması altında olduğu ya da internetin hangi temel hakların daha iyi kullanılmasını sağladığı değil; günümüzde internete erişimin insan haysiyetine yaraşır bir yaşamın ayrılmaz parçası olması nedeniyle bir temel hak olarak düzenlenmesinin gerekip gerekmediğidir. COVID-19 sonrası dünyada internet erişimi olmadan kişilerin maddi ve manevi bütünlüğünü geliştirmesi gerçekten mümkün müdür?

[19] Detaylı bir inceleme için bkz. Daniel Joyce, “Internet Freedom and Human Rights,” *European Journal of International Law* 26, no. 2 (Mayıs 2015): 493-514, <https://doi.org/10.1093/ejil/chv021>.

[20] Alberto J. Cerda Silva, “Internet Freedom Is Not Enough: Towards an Internet Based on Human Rights,” *SUR–International Journal of Human Rights* 10, no. 18 (2013): 18.

[21] Silva, “Internet Freedom Is Not Enough,” 21.

[22] Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, 83.

[23] Micheal Freeman, *İnsan Hakları: Disiplinler Arası bir Yaklaşım*, çev. Erkan Koca ve Asena Topçubaşı (Ankara: Birleşik Yayınevi, 2008), 192.

I. DİJİTAL UÇURUM VE COVID-19

1990’larda yaygınlaşan “dijital uçurum”^[24] internet erişimi ve bilgisayarları olanlarla olmayanlar arasındaki ayrıma işaret ediyordu ve zamanla uluslararası alanda ülkelerin bilişim teknolojisi alanındaki durumunu ifade etmek için de kullanıldı.^[25] Halen dünya nüfusunun büyük bir bölümü internet bağlantısına sahip değildir.^[26] Dolayısıyla dijital uçurum belki de hiç olmadığı kadar derindir. Tahmin edileceği üzere bu uçurum sosyal ve ekonomik eşitliğe dair diğer ölçümlerle paraleldir.^[27] Gelişmiş ülkeler bu uçurumun avantajlı kıyısındaiken, gelişmemiş ülkeler uçurumdan zarar görmektedir.^[28] Her ne kadar terim akıllara bir tarafın bilişim teknolojilerine hiç erişimi olmadığı ikili bir ayrımı getirirse de, aslında oluşturduğu eşitsizlik toplum boyunca açılan bir yelpazedir.^[29] Bilgiye erişimin ve bilgi dağıtımının ekonomik siyasi ve sosyo-kültürel yaşamın anahtarı olduğu bilgi toplumunda,^[30] bilgisayar ve internet erişimi olmayanlar ciddi biçimde dezavantajlı durumdadırlar.^[31]

Van Dijk, dijital uçurumun etkisini şöyle özetlemektedir;

- “1. Toplumda bulunan kategorik eşitsizlikler (kadın/erkek, genç/yaşlı, engelli/engelli olmayan... gibi) kaynakların dengesiz dağılımına sebep olur
2. Dengesiz dağılım dijital teknolojilere eşit biçimde erişimi engeller

[24] İngilizcesi “Digital Divide”.

[25] Mark Warschauer, “Demystifying the Digital Divide,” *Scientific American* 289, no. 2 (Ağustos 2003): 42.

[26] “WSIS 2014,” 17.

[27] Warschauer, “Demystifying the Digital Divide,” 44.

[28] Jan A.G.M. van Dijk, “A Theory of Digital Divide,” içinde *The Digital Divide: The Internet and Social Inequality in International Perspective*, ed. Massimo Ragnedda ve Ien W. Muschert, (London, New York: Routledge, 2013.), 30.

[29] van Dijk, “A Theory of Digital Divide,” 31.

[30] Jennifer S. Winter, “Is Internet Access a Human Right? Linking Information and Communication Technology (ICT) Development with Global Human Rights Efforts,” *The Global Studies Journal* 5, no. 3 (2013): 41.

[31] van Dijk, “A Theory of Digital Divide,” 46.

3. Dijital teknolojilere eşit biçimde erişilememesi, sosyal hayata eşit biçimde katılımı engeller

4. Sosyal hayata kişilerin eşit biçimde katılamaması kategorik eşitsizlikleri ve kaynakların dengesiz dağılımını destekler.”

Teknolojinin niteliği de bir faktör olarak bu döngüye katılır.^[32] Bilişim teknolojileri cinsler arası eşitliği sağlayabilecek olsa da bu hat üzerinde de bir uçurum oluşmuştur.^[33] Sadece donanıma sahip olunması uçurumun aşıldığı anlamına gelmez, aynı zamanda bu donanımı kullanacak yeteneklerin öğrenilmesi de gerekecektir.^[34] Gereкли yeteneklerin yeterince geliştirilmemesi durumunda cihazlara erişimin artması uçurumu kapatmak bir yana, uçurumun daha da genişlemesine neden olmaktadır.^[35]

Bilişim Toplumu Dünya Zirvesi'nin 10. yılında yapılan izleme toplantısı herkes için bilişim teknolojilerine erişim sağlanmasının, özellikle toplumların zor durumdaki kesimlerinin ekonominin parçası olmasını sağlayacağını belirtmiştir.^[36] Bu doğrultuda mevcut evrensel servis hizmetlerinin geniş bant bağlantıları içerecek şekilde geliştirilmesi önerilmiştir.^[37] Marjinalize edilmiş grupların teknolojiye erişiminin sağlanmasının hedefi, sadece dijital uçurumun kapatılması olmamalı, aynı zamanda bu grupların sosyal hayata dâhil edilmesini de içermelidir.^[38] Yüksek hızda geniş bant bağlantı ekonomik gelişmeye de katkı sağlamakta, medyan hane gelirini yükseltmekte ve işsizliği azaltmaktadır.^[39] Bir ağ toplumuna, başka bir deyişle sosyal ve ortam ağları ile birbirine bağlanmış bireylerden oluşan bir topluma, geçişle beraber

[32] van Dijk, “A Theory of Digital Divide,” 33.

[33] “WSIS 2014,” 11.

[34] van Dijk, “A Theory of Digital Divide,” 34.

[35] van Dijk, “A Theory of Digital Divide,” 47.

[36] “WSIS 2014,” 25.

[37] “WSIS 2014,” 29.

[38] Warschauer, “Demystifying the Digital Divide,” 47.

[39] Lai ve Widmar, “Revisiting the Digital Divide,” 461.

dijital uçurumun dibinde kalanlar için bu durum var olan eşitsizliklerin güçlendirilmesine neden olacaktır.^[40]

Ülkeler dijital uçurumu aşamamış olabileceği gibi; Avustralya örneğinde görüldüğü üzere ülke genelinde olmasa bile, ülkedeki belirli grupların, örneğin 65 yaşın üzerindeki bireylerin,^[41] iletişim teknolojilerinden yeterince yararlanamıyor olması mümkündür. Kanada’da ise şehirlerde geniş bant internete erişim oranı 2007 yılında yüzde altmış dörde ulaşmışken, yerli halkların yaşadığı bölgelerde bu oran, çoğu hala çevirmeli modem kullananlardan oluşmak üzere, yüzde on yedi olarak tespit edilmiştir.^[42] ABD’de de kırsal kesimlerde internet erişimi kentlere göre daha yetersiz durumdadır.^[43] ABD’de 2018 yılı itibarıyla kırsal kesimde 25 megabit/saniye (Mbps) indirme, 3 Mbps yükleme bağlantıya sahip olanların oranı yüzde 69,3’tür.^[44] Geniş çapta internet erişimi toplum içinde eşitliği arttırsa da, özellikle kişilerin geliri nedeniyle dijital uçurumun dibinde kalması, internet erişiminin sağladığı faydaların sosyo-ekonomik elitin elinde kalmasına neden olabilir.^[45]

Bir cihaz üzerinden hafif kullanım için 3-8 Mbps bağlantı hızına ihtiyaç vardır. 25 Mbps’nin altındaki hızlar bir veya iki cihazın aynı anda internete bağlanmasını sağlarken, yüksek çözünürlüklü görüntü alabilmek için 50 Mbps’nin üzerinde bir bağlantı hızı gerekir.^[46] Bu nedenle düşük bağlantı

[40] van Dijk, “A Theory of Digital Divide,” 49.

[41] Australian Human Rights Commission, “A right to access the Internet,” Devlet, Australian Human Rights Commission, 24 Eylül 2021, 3, <https://humanrights.gov.au/our-work/8-right-access-internet>.

[42] Karanicolas, “Bridging the Divide.”

[43] Lai ve Widmar, “Revisiting the Digital Divide,” 459.

[44] Federal Communications Commission, “2018 Broadband Deployment Report”, 22, <https://docs.fcc.gov/public/attachments/FCC-18-10A1.pdf>.

[45] Ryan Shandler ve Daphna Canetti, “A Reality of Vulnerability and Dependence: Internet Access as a Human Right”, *Israel Law Review* 52, sy 1 (Mart 2019): 85, <https://doi.org/10.1017/S0021223718000262>.

[46] USA Federal Communications Commission, “Household Broadband Guide,” https://www.fcc.gov/sites/default/files/household_broadband_guide.pdf.

hızlarına sahip hanelerde, COVID-19 sırasında yetişkinler uzaktan çalışırken, öğrencilerin uzaktan eğitim alması mümkün olmamıştır.^[47]

ABD’de; internet erişimi sağlamak için okul otobüsleri kullanarak hareketli bağlantı noktaları yaratılmış, kamu kurumlarından ve kütüphanelerden erişim sağlanmış olsa da; ebeveyn desteğinin olmaması, bağlantı sağlanan yere gidilmesinin gerekmesi gibi nedenlerle bunlar evden bağlantıya göre daha verimsizdir.^[48]

Sadece eğitim değil sağlık alanında da dijital uçurumun olumsuz etkileri gözler önüne serilmiştir. İnternet tabanlı sağlık uygulamaları internete erişimi olmayan kişileri ve grupları ıskalamıştır.^[49] Bunun üzerine, sağlık sektörünün gelecekte internet üzerinden daha fazla hizmet vermesinin muhtemel olduğu da unutulmamalıdır.^[50]

2008 yılında Avrupa Birliği (AB) genelinde bir kişiye bağımlı olarak evden çalışanların oranı yüzde sekizin altındayken, bu oran 2019 yılında yüzde on bir seviyelerinde olmuştur. Bu kişilerin yüzde üç nokta ikilik kısmı mutad biçimde evden çalıştıklarını belirtmiş ve bu oran yıllar içinde değişiklik göstermemiştir.^[51] COVID-19 tedbirlerinin başlamasıyla beraber evden çalışma oranı yüzde otuz dokuza çıkmıştır.^[52] ABD’de çalışanların yüzde elli üçü işlerinin bir kısmını evden yaptıklarını belirtirken, yüzde kırk biri tüm işlerini evden yaptıklarını belirtmiştir.^[53] Bilişim teknolojileri yardımıyla

[47] Lai ve Widmar, “Revisiting the Digital Divide,” 460.

[48] Lai ve Widmar, “Revisiting the Digital Divide,” 462.

[49] Anita Ramsetty ve Cristin Adams, “Impact of the Digital Divide in the Age of COVID-19,” *Journal of the American Medical Informatics Association* 27, no. 7 (Temmuz 2020): 1147, <https://doi.org/10.1093/jamia/ocaa078>.

[50] Ramsetty ve Adams, “Impact of the Digital Divide,” 1148.

[51] Matteo Sostero vd., “JRC Technical Report: Teleworkability and the COVID-19 Crisis: A New Digital Divide?,” (European Commission, 2020), 8.

[52] Sostero vd., “JRC Technical Report,” 21.

[53] Sostero vd., “JRC Technical Report,” 26.

evden çalışabilen kişiler COVID-19 tedbirlerinden en az etkilenenler olmuş; bu kişiler işlerini koruyabilmiş, çalışma saatleri ve gelirleri azalmamıştır.^[54]

Özetle COVID-19 salgını döneminde yaşanan tecrübeler insan faaliyetlerinin çok büyük bir kısmının internet üzerinden gerçekleştirilebileceğini kanıtlamakla kalmamış, aynı zamanda internet bağlantısına sahip olmayan bireylerin sahip olanlara göre ne derece dezavantajlı bir durumda olduklarını gözler önüne sermiştir.

II. HAK OLMAMASI YÖNÜNDEKİ GÖRÜŞLER

Aşağıda görüleceği üzere internet erişiminin ayrı bir hak olamayacağı yönündeki görüşler minimalist bir yaklaşım üzerine kuruludur. Minimalist yaklaşım insan haklarını “negatif haklar” olarak tanımlamaktadır. Bu görüşe göre insan hakları listesi en geniş mutabakatı sağlayabilmelidir.^[55] Bununla beraber günümüzde negatif hakların yanında kimi pozitif haklar da insan hakları listesine dâhil olmuştur.^[56] Kanımızca sosyal, ekonomik ve kültürel hakları korumaya alınmamış bireylerin negatif hürriyetlerden de yararlanması mümkün değildir. Birey ancak ve ancak tüm haklardan tam yararlandığında özgür olabilir.^[57] Bu nedenle kanımızca internet erişiminin bir temel hak olarak anayasal korumaya sahip olması gerekir. Aşağıdaki paragraflarda bu görüşü reddeden yazarların fikirlerine yer verilmiştir.

Her ne kadar insan hakları alanında hiçbir çalışması bulunmuyor olsa da Winton Grey Cerf’in, internetin kurucularından sayıldığından olsa gerek, kaleme aldığı bir yazı geniş yankı uyandırmıştır. Cerf’e göre temel haklar inanç hürriyeti ya da ifade hürriyeti gibi insanın anlamlı bir hayat yaşamasını sağlayan haklardır ve belirli bir teknoloji bu kutlu listeye giremez.^[58]

[54] Sostero vd., “JRC Technical Report,” 59.

[55] Mustafa Erdoğan, *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku*, 5. baskı (Ankara: Orion Kitabevi, 2016), 65.

[56] Erdoğan, *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku*, 67.

[57] Bülent Algan, *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2007), 73.

[58] Winton G. CERF, “Internet Access Is Not a Human Right,” *New York Times*, 04 Ocak 2021, <https://www.nytimes.com/2012/01/05/opinion/>

Mathiesen'in haklı olarak belirttiği gibi Cerf, ikinci nesil hakları görmezden gelmektedir.^[59]

Skepys söze tıpkı internet erişimi gibi, Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Anayasası'nın 50. maddesinde kendisine yer bulan, ücretli tatil hakkının da bir temel hak olmadığını söyleyerek başlar.^[60] Devamında bağımsız bir internet erişimi hakkı için tespit ettiği beş gerekçeyi çürütmeye girişir; ilk olarak iletişim gerekçesini ele alır ve iletişimin insanca yaşam için gerekli olmadığını ve bu nedenle iletişime dayanan gerekçelerin kabul edilemeyeceğini iddia eder.^[61] Otonomiye dayanan gerekçelerin ise belirsiz olduğunu ve internet erişiminin otonomi için gerekli olup olmadığını bilmediğini, dahası internete erişimi olmayan kişilerin de otonomi sahibi olabileceğini belirtir.^[62] Dijital uçurumun fırsat eşitliğini ortadan kaldırmasına yönelik argümanları ise Suudi Arabistan'da kadınlara yönelik ayrımcılığı örnek vererek çürütmeye çalışır.^[63] İfade hürriyeti, örgütlenme hürriyeti ve demokratik katılıma dayanan gerekçeleri ise başka mecralar açık olduğu sürece internet erişiminin olmamasının bu etkinlikleri etkilemeyeceği gerekçesiyle reddeder.^[64]

Ayaz ve Işıklı, temel haklar listesine yapılacak eklemelerin insan hakları nosyonunu değersizleştirebileceği gerekçesiyle; internetle ilgili bir hakkı, her teknoloji geliştiginde yeni bir hakkın eklenmesine kapı aralayacağı için, tehlikeli bulmaktadır.^[65] Yazarlar internet erişim hakkının ifade hürriyeti

[internet-access-is-not-a-human-right.html](https://doi.org/10.1080/08900523.2014.863124).

[59] Kay Mathiesen, "Human Rights for the Digital Age," *Journal of Mass Media Ethics* 29, no. 1 (02 Ocak 2014): 6, <https://doi.org/10.1080/08900523.2014.863124>.

[60] Brian Skepys, "Is There a Human Right to the Internet?," *Journal of Politics and Law* 5, no. 4 (29 Kasım 2012): 15, <https://doi.org/10.5539/jpl.v5n4p15>.

[61] Skepys, "Is There a Human Right to the Internet?," 20.

[62] Skepys, "Is There a Human Right to the Internet?," 21.

[63] Skepys, "Is There a Human Right to the Internet?," 21.

[64] Skepys, "Is There a Human Right to the Internet?," 22-23.

[65] Taner Ayaz ve Şevki Işıklı, "Bir İnsan hakkı Olarak İnternet Erişimi: Herkes İçin İnternet Tartışması," *Sophos: Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi*, no. 4 (2020): 9.

kapsamında anayasa altı bir normla korunmasının daha uygun olacağını ileri sürmektedirler.^[66] Ayaz ve Işıklı, ancak doğal hukuk öğretisinin yarattığı hakların temel hak olarak kabul edilebileceği^[67] yanılığısına düşmüşlerdir, internet hakkı talebini birinci nesil haklarla kıyaslamakta; insan hakları alanındaki neredeyse yüzyıllık değişimi görmezden gelmektedirler. Kanımızca internete erişim talebi ile ikinci nesil haklar arasında neredeyse fark bulunmamaktadır.

Hert ve Kloza da internete erişimi engellenmemesi gereken bir negatif statü hakkı olarak algılamakta, internete erişim sağlanmasını ise evrensel hizmet kapsamında ele almaktadırlar.^[68]

III. HAK OLMASI YÖNÜNDEKİ GÖRÜŞLER

Sanayi Devrimi'nin toplumda yarattığı değişiklikler nasıl ikinci kuşak hakların doğmasına neden olduysa,^[69] bilişim teknolojileri de en azından ilk Sanayi Devrimi ile aynı oranda bireyin hayatını ve toplumun yapısını değiştirmiştir. Bilişim toplumunda, dijital bağlantının sunduğu olanaklardan yararlanmadan insanca bir hayat sürülmesi kanımızca mümkün değildir. Hert ve Kloza'nın da haklı olarak belirttiği gibi mevcut insan kataloğu internet üzerindeki faaliyetleri korusa da internet erişimi özelinde eksik kalmaktadır.^[70]

Wang'a göre internete erişim hakkının doğal hukuk anlayışına bağlı kalınarak savunulabilmesi, insan doğasının en temel değerlerinin korunması için vazgeçilmez olduğunun ispatlanmasına bağlıdır.^[71] Wang internet erişiminin özellikle ifade hürriyeti ve demokrasinin korunması için vazgeçilmez

[66] Ayaz ve Işıklı, "Bir İnsan hakkı Olarak İnternet Erişimi," 11.

[67] Ayaz ve Işıklı, "Bir İnsan hakkı Olarak İnternet Erişimi," 14.

[68] Hert ve Kloza, "Internet (Access) as a New Fundamental Right," 3.

[69] Algan, *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması*, 37.

[70] Hert ve Kloza, "Internet (Access) as a New Fundamental Right," 13.

[71] Xiaowei Wang, "Time to Think about Human Right to the Internet Access: A Beitz's Approach," *Journal of Politics and Law* 6, no. 3 (29 Ağustos 2013): 68, <https://doi.org/10.5539/jpl.v6n3p67>.

olduğunu^[72] ve bu aracın devletin müdahalesine fazlasıyla açık olması^[73] nedeniyle temel hak haline getirilmesini savunmaktadır.^[74]

Winter, küresel ağa erişimin demokrasinin ve insan haklarının korunması için vazgeçilmez olduğunu belirtir.^[75] Kurt, sadece internet bağlantısının olmasını yeterli görmemekte aynı zamanda hızlı, ucuz ve sansürsüz bir bağlantının gerekli olduğunu belirtmektedir.^[76]

Shandler ve Canetti, internete erişimin bir insan hakkı haline gelmesi için dört somut hukuki dayanak sıralamaktadır. Bunlardan ilk ikisi internet erişiminin ifade hürriyeti ile bağlantısına dayanır; İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 19. maddesi,^[77] BM Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi'nin 19. maddesinin 2. fıkrası.^[78] Üçüncüsü ise ulusal uygulamaların ve uluslararası alanda yükselen kurumsal desteğin, internet erişimi hakkını uluslararası teamül hukukunun bir parçası haline getirmiş olmasıdır.^[79] Dördüncü dayanak ise birçok temel hakkın bir daha ayrılamayacak derecede internete erişimle birleşmesi nedeniyle internetin türev bir hak olarak korunması zorunluluğuna^[80] dayanmaktadır. Matbaanın keşfinden sonra basın yayın hürriyetinin ifade hürriyetinden doğmasında olduğu, internet erişimi de etki bakımından doğduğu haklardan farklı olmayan bir türev hak olabilir.^[81] Tıpkı ilk anayasalar kaleme alınırken yaşayanlar gibi, günümüzün bloggerlarının

[72] Wang, "Time to Think about Human Right," 72.

[73] Wang, "Time to Think about Human Right," 73.

[74] Wang, "Time to Think about Human Right," 74.

[75] Winter, "Is Internet Access a Human Right?," 469.

[76] Z. Emre Kurt, "Ucuz, Sansürsüz ve Hızlı İnternete Erişim Hakkı," *Ankara Barosu Dergisi* 72, no. 2 (2015): 291.

[77] Shandler ve Canetti, "A Reality of Vulnerability and Dependence," 92.

[78] Shandler ve Canetti, "A Reality of Vulnerability and Dependence," 91.

[79] Shandler ve Canetti, "A Reality of Vulnerability and Dependence," 93.

[80] Shandler ve Canetti, "A Reality of Vulnerability and Dependence," 94.

[81] Shandler ve Canetti, "A Reality of Vulnerability and Dependence," 94.

da kullandıkları teknolojiler basın hürriyeti kapsamında korunmalıdır.^[82] Shandler ve Canetti'nin katıldığımız görüşüne göre en temel siyasi ve sosyal faaliyetlerimiz için internete bağımlı haldeyiz ve bu bağımlılık git gide daha büyük bir hızla artacaktır.^[83] Kanımızca, Shandler ve Canetti'nin dile getirmedikleri bireylerin ve toplumların ekonomik faaliyetleri, sosyal ve siyasi faaliyetleri kadar önemlidir ve belki de daha da fazla internete bağımlı hale gelmiştir.

Reglitz, bu hakkın sansürsüz olmanın yanı sıra ücretini karşılayamayacak kişilere de bedelsiz sunulmasının gerektiğini savunmaktadır.^[84] Yazara göre günümüzde kişinin insan haysiyetine yaraşır bir yaşamın önemli unsurlarını sağlaması için internete erişimin talep edilmesi acil hale gelmiştir.^[85]

Wang de, internet erişiminin demokrasiye atıfla ve ona bağlı olarak korunması gerektiğini savunmaktadır.^[86] Yazara göre eğer internet demokrasinin gelişmesi için önemliyse ve eğer demokratik bir rejimde yaşamak insan hakkıysa; internete erişim demokrasi açısından bir araç olarak taşıdığı önem nedeniyle bir temel hak olarak kabul edilmelidir.^[87]

İnternetin yirmi yıl gibi gerçekten çok kısa bir zamanda siyasi diyalogun ve katılımın doğasını değiştirdiği ve yaygın kullanımının kamusal tartışmaları daha demokratik hale getirdiği^[88] ve ifade hürriyetiyle örgütlenme hürriyeti alanında devrim yarattığı^[89] fikirlerine katılmamak mümkün değildir.

[82] Stephen B. Wicker ve Stephanie M. Santoso, "Access to the Internet Is a Human Right," *ACM Transactions in Accessible Computing* 56, no. 6 (Haziran 2013): 43, <https://doi.org/10.1145/2461256.2461271>.

[83] Shandler ve Canetti, "A Reality of Vulnerability and Dependence," 95.

[84] Merten Reglitz, "The Human Right to Free Internet Access," *Journal of Applied Philosophy* 37, no. 2 (Mayıs 2020): 314, <https://doi.org/10.1111/japp.12395>.

[85] Reglitz, "The Human Right to Free Internet Access," 315.

[86] Xiaowei Wang, "A Human Right to Internet Access: A Gewirthian Approach," *Frontiers of Philosophy in China* 11, no. 2 (2019): 653.

[87] Wang, "Time to Think about Human Right," 667.

[88] Shandler ve Canetti, "A Reality of Vulnerability and Dependence," 79.

[89] Shandler ve Canetti, "A Reality of Vulnerability and Dependence," 80.

Demokrasi için bilişim teknolojilerinin kullanımına dair bir savunu da 2010 sonlarında “Arap Baharı” olarak anılan olaylardır. Winter, bu olayların bilişim teknolojilerinin demokrasi için potansiyelini sergilediğini belirtmektedir.^[90]

İnternet erişimi sağlanması için devletlerin kaynak ayırması şart olduğundan bu hak, tıpkı eğitim hakkında olduğu gibi, ancak devletlerin kaynakları ölçüsünde bir pozitif yükümlük doğuracaktır.^[91] Bununla beraber Avcı'nın haklı olarak belirttiği gibi kişilerin internette gereği gibi faydalanmasını sağlayacak yasal düzenlemeleri yapmak da devletin pozitif yükümlülüklerinin parçasıdır^[92] ve bu yükümlülüğü yerine getirmemesi halinde mali kaynaklar bahane oluşturmamaktadır.

Mathiesen de internet erişim hakkının negatif boyutunun devletlerin sansür uygulamadan internet erişimi ve kullanımı için ağır yükler getirmemek; devletin pozitif yükümlülüklerinin ise, örneğin *net-neutrality*'i sağlayacak, hukuki altyapıyı hazırlamak ve kendi bilgisayarını ve bağlantısını maddi olarak karşılayamayacak kişilere bağlantı ve donanım sağlamak olması gerektiğini söyler.^[93]

Oyedemi, bireyin topluma katılabilmesi ve faaliyet gösterebilmesi için kimi kaynaklara ihtiyacı olduğu gerçeğine dayanarak argümanını kurmaktadır.^[94] Bizim de katıldığımız üzere Oyedemi, internete erişimin klasik üçlü hak ayrımındaki tüm hak grupları için etkili olduğunu belirtmektedir.^[95] Devlet hem internete erişimi engellememeli hem de erişme olanağı olmayanlara yardımcı olmalıdır.^[96]

[90] Winter, “Is Internet Access a Human Right?,” 37.

[91] Aynı yönde bkz. Karanicolas, “Bridging the Divide.”

[92] Artun Avcı, *Türkiye’de İnternet ve İfade Özgürlüğü* (İstanbul: Legal Yayıncılık, 2013), 249.

[93] Mathiesen, “Human Rights for the Digital Age,” 12.

[94] Toks Oyedemi, “Internet Access as Citizen’s Right? Citizenship in the Digital Age,” *Citizenship Studies* 19, no. 3-4 (03 Nisan 2015): 451, <https://doi.org/10.1080/13621025.2014.970441>.

[95] Oyedemi, “Internet Access as Citizen’s Right,” 452.

[96] Oyedemi, “Internet Access as Citizen’s Right,” 453.

A) DİĞER HAKLARIN TÜREVİ OLARAK İNTERNETE ERİŞİM HAKKI

İletişim hakları hem ifadeye hem de bu ifadenin kullandığı araçlara serbestçe erişimi kapsamaktadır.^[97] İnternete erişim çoğu zaman bu yaklaşımla, ifade hürriyetinin altında, ona bağlı olarak korunmaktadır.

Wicker ve Santoso da internet erişimini ifade hürriyeti, örgütlenme hürriyeti ve siyasi katılımı olan bağlantısı nedeniyle korunmaya değer bulmaktadır.^[98] Yazarlar bu argümanlarını internetin bugüne kadar var olan kitle iletişim araçlarının izin verdiği dikey kullanıma alternatif sunması ve kendisinden önceki tüm teknolojilere kıyasla sunduğu imkânların sınırsızlığıyla desteklemektedir.^[99] Bununla beraber Wicker ve Santoso da internetin diğer insan haklarıyla neredeyse tamamıyla bütünleştiğini ve bu nedenle internete bir hak statüsü tanınmamasının diğer hakları da küçülteceğini kabul etmektedir.^[100]

Reglitz de internet erişiminin, bir insan hakkı olup olmadıkları hususunda tartışma olmayan diğer temel hakların korunmasında ve geliştirilmesinde oynadığı rol nedeniyle, evrensel olarak tanınan bir hak olması gerektiğini savunmaktadır.^[101] Aynı akıl yürütmenin devamında yazar ifade hürriyeti ya da örgütlenme hürriyeti alanlarında, internet erişimi olmayanların olanlara göre ciddi şekilde dezavantajlı olduğunu belirtmektedir.^[102] Özellikle küresel aktörlere karşı her tür mücadelede internetin zorunlu bir araç olduğunu savunmaktadır.^[103]

Land, BM Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi'nin (BMSMHS) 19. maddesinin doğrudan internet hakkını korumasa da, ifadelerin aktarıldığı mecraları ve tıpkı internette olduğu gibi ilerleyen yıllarda gelişecek olan

[97] Tekin Akıllıoğlu, *İnsan Hakları–Kavram, Kaynakları ve Koruma Sistemleri*, 2. baskı (Ankara: İmaj Kitabevi, 2010), 198.

[98] Wicker ve Santoso, "Access to the Internet Is a Human Right," 44.

[99] Wicker ve Santoso, "Access to the Internet Is a Human Right," 45.

[100] Wicker ve Santoso, "Access to the Internet Is a Human Right," 469.

[101] Reglitz, "The Human Right to Free Internet Access," 316, 317.

[102] Reglitz, "The Human Right to Free Internet Access," 317.

[103] Reglitz, "The Human Right to Free Internet Access," 319.

teknolojileri de koruduğunu savunmaktadır.^[104] Land, kanımızca da haklı olarak ifade hürriyeti özelinde BMSMHS'nin 19. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan "... kendi tercih ettiği herhangi bir iletişim vasıtasıyla ..." ifadesinin hem internet hem de ileride keşfedilecek diğer teknolojileri de koruduğunu ileri sürmektedir.^[105]

B) BAĞIMSIZ BİR HAK OLARAK İNTERNET

Pollicino, bir sosyal hak olarak internete erişim hakkının anayasa tarafından korunmasının, bu hakkı ifade hürriyetinin egemenliğinden çıkartmaya yarayacağını ve kimi ulusal hukuklarda anayasa altı normlarla korunan hakka anayasal koruma sağlayacağını savunmaktadır.^[106]

Best, internetin diğer hakları destekleyen bir araç olarak önemini kabul etmekle birlikte,^[107] bağımsız bir hak olması gerektiğini düşünür.^[108] Yazara göre internete erişememek bilgiye erişememektir ve sadece bu yüzden dahi internet erişiminin temel hak olması gerekir.^[109]

Bilaney ve Thampi, COVID-19 salgını sırasında internet gereksiniminin adeta bir paradigma kaymasına uğradığını ve internete erişimin artık başka haklar vasıtasıyla değil doğrudan bağımsız bir hak olarak korunması gerektiğini savunmaktadır.^[110] Yazarlara göre internet artık insan varoluşunun yaşamsal bir parçası haline gelmiştir.^[111] Özellikle salgın şartları altında

[104] Molly Land, "Toward an International Law of the Internet," *Harvard International Law Journal* 54, no. 2 (458 393M.S.): 394.

[105] Land, "Toward an International Law of the Internet," 408.

[106] Pollicino, "The Right to Internet Access," 271.

[107] Michael L Best, "Can the Internet Be a Human Right?," *Human Rights & Human Welfare* 4, no. 1 (2004): 24.

[108] Best, "Can the Internet Be a Human Right?," 23.

[109] Best, "Can the Internet Be a Human Right?," 24.

[110] Kunal Bilaney ve Gauri Thampi, "Internet Access as an Independent Human Right: A Palpable Consequence of the Covid-19 Pandemic?," *Kathmandu School of Law Review*, 2020, 83, <https://doi.org/10.46985/kslr.v8i2.2154>.

[111] Bilaney ve Thampi, "Internet Access as an Independent Human Right," 97.

internet, diğer hakların kullanımını kolaylaştıran bir araç olmaktan çıkıp, hakların kullanılmasının yegâne yolu haline gelmiştir.^[112]

IV. KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA İNTERNETE ERİŞİM HAKKI

Uluslararası hukuk alanında internet çoğunlukla tek başına bir hak olarak değil, diğer hakların kullanılmasını kolaylaştıran bir araç olarak görülmekte ve devletlere internete erişime dair hem negatif hem de pozitif yükümlülükler getirilmektedir.^[113] Uluslararası insan hakları belgelerinde internet erişimi BM Engelli Bireylerin Hakları Sözleşmesi'nin 9. maddesinde bağımsız bir hak olarak 21. maddesinde ise ifade hürriyetinin kullanılmasına katkı sağlayacak bir araç olarak düzenlenmiştir.^[114] Buna karşın Pollicino, internet erişiminin tek başına, ayrı bir insan hakkı olarak henüz uluslararası hukuk belgelerinde yer almadığını belirtmektedir.^[115]

İnternet erişimi birçok ülkede evrensel hizmet kapsamına alınmıştır. Evrensel hizmet ilkesi 20. yüzyılın büyük bölümünde bilgi politikalarının temeli olmuştur. Evrensel hizmet kısaca toplumun tüm üyelerinin kamuya açık bir ağdaki asgari servise erişebilmeleri anlamına gelir.^[116] Özel teşebbüslerin kârlı görmedikleri abonelere hizmet sunmaları zorunlu hale getirilmekte ve birçok ülkede bu maliyetin karşılanması için sektörde bulunan firmaların net gelirlerinin bir kısmı bir havuzda toplanmaktadır.^[117] Ülkemizde evrensel hizmet kapsamında verilen hizmet AB ve üye ülkelerin mevzuatında da olduğu gibi önceden belirlenen kalitede, erişilebilir şekilde ve makul bir bedel karşılığında sunulmalıdır.^[118]

[112] Bilaney ve Thampi, "Internet Access as an Independent Human Right," 95.

[113] Pollicino, "The Right to Internet Access," 265.

[114] UN, "Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Optional Protocol," par. 9-21.

[115] Pollicino, "The Right to Internet Access," 266.

[116] Winter, "Is Internet Access a Human Right?," 45.

[117] Bülent Kent, "Telekomünikasyon Sektöründe Evrensel Hizmet Kavramı," *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 16, no. 2 (01 Nisan 2012): 179.

[118] Kent, "Telekomünikasyon Sektöründe Evrensel Hizmet Kavramı," 183.

AB Evrensel Hizmet Yönergesi, ağ kullanıcılarının çoğunluğu tarafından kullanılan teknolojiler dikkate alındığında çalışan bir bağlantı sağlayabilecek yeterlilikte bant genişliği sağlanmasını gerektirmektedir.^[119]

AB internete erişimi bir temel hak olarak kabul etmemiş ancak evrensel hizmet kapsamında düzenlemiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de internet erişimini ifade hürriyetinin kullanımı için sağladığı olanaklara odaklanarak ele almakta ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesi kapsamında korumaktadır.^[120]

Finlandiya'nın, 2010 yılında geniş bant interneti bir temel hak olarak kabul eden ilk ülke olduğu iddia edilse de^[121] Pollicino'nun belirttiği üzere Finlandiya düzenlemesi anayasa altı bir normla yapılmıştır.^[122] Finlandiya'da internete erişim AB'de olduğu gibi anayasa tarafından değil, İletişim Piyasası Kanunu'nun (60 c) maddesi ile güvence altına alınmıştır. Maddeye göre evrensel hizmet sağlayıcı tüm kullanıcılar için uygun internet bağlantısını da sağlamak zorundadır.^[123] Finlandiya Ulaşım ve İletişim Bakanlığı 2009 yılında bu asgari bağlantıyı 1 Mbps indirme hızı olarak belirlemiştir.^[124]

---

[119] “Directive 2009/136/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 Amending Directive 2002/22/EC on Universal Service and Users' Rights Relating to Electronic Communications Networks and Services, Directive 2002/58/EC Concerning the Processing of Personal Data and the Protection of Privacy in the Electronic Communications Sector and Regulation (EC) No 2006/2004 on Cooperation between National Authorities Responsible for the Enforcement of Consumer Protection Laws”, 26.

[120] ECHR Press Unit, “Factsheet – Access to Internet and Freedom to Receive and Impart Information and Ideas”, Mart 2021, 1, https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Access_Internet_ENG.pdf.

[121] Winter, “Is Internet Access a Human Right?”, 47.

[122] Pollicino, “The Right to Internet Access,” 268.

[123] “Finlandiya İletişim Piyasası Kanunu, Resmi İngilizce Çevirisi,” erişim 19 Ekim 2019, <https://finlex.fi/en/laki/kaannokset/2003/en20030393.pdf>.

[124] “Decree of the Ministry of Transport and Communications, Finlandiya”, erişim 19 Ekim 2021, <https://finlex.fi/en/laki/kaannokset/2009/en20090732.pdf>.

Türkiye’de de internet erişimi 2008 yılında evrensel hizmet kapsamına alınmıştır.^[125]

Fransız Anayasa Konseyi 2009 tarihli bir kararında fikri ve sınai hakların, internet ortamında ifade hürriyetinin sınırlanmasının gerekçesi olabileceğini reddetmiştir. Konsey bu kararında bilgisayar ağlarına erişimi temel hak benzeri kabul etmiştir.^[126] Fransız Anayasa Konseyi kararında internete erişimin, ifade hürriyeti ve demokrasi için taşıdığı önem nedeniyle Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’nin 11. maddesinin koruması kapsamına girdiğini belirtmiştir.^[127] Bununla beraber Fransız Anayasa Konseyine göre internet sadece ifade hürriyetinin değil, birçok temel hakkın kullanılmasının ayrılmaz parçası haline gelmiştir.^[128] Lucchi, Fransız Anayasa Konseyinin sağladığı bu korumanın internet erişimini bir temel hak haline getirmediğini, sadece ifade hürriyetini koruma alanına dâhil ettiğini belirtmektedir.^[129]

Kosta Rika Yüksek Mahkemesi 2017^[130] yılında yapılan bir bireysel başvuru sonucunda, ilk kez 2010^[131] yılında verdiği internete erişimin bir temel hak olduğu yönündeki içtihadını yinelemiştir.^[132] Kosta Rika Yüksek

[125] *Evrensel Hizmet Kanunu* 5396 § (2005).

[126] Nicola Lucchi, “Access to Network Services and Protection of Constitutional Rights: Recognizing the Essential Role of Internet Access for Freedom of Expression,” *Cardozo Journal of International and Comparative Law* 19, no. 3 (2011): 654.

[127] Nicola Lucchi, “The Role of Internet Access in Enabling Individual’s Rights and Freedoms,” EUI RSCAS, 2013/47, Centre for Media Pluralism and Media Freedom (CMPF) - <http://hdl.handle.net/1814/27435>.

[128] Lucchi, “The Role of Internet Access.”

[129] Lucchi, “The Role of Internet Access.”; Pollicino, “The Right to Internet Access,” 267.

[130] İspanyolca metin: <https://nexuspj.poder-judicial.go.cr/document/sen-1-0007-721662>

[131] İspanyolca metin: <https://nexuspj.poder-judicial.go.cr/document/sen-1-0007-483875>

[132] <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/valdelomar-and-sibaja-v-costa-rican-superintendence-of-telecommunications/> son erişim: 11 Ekim 2021, 15:37.

Mahkemesine göre internet hızının etkin kullanımı engelleyecek bir hıza düşürülmesi bile temel haklara müdahale olacaktır.^[133]

Hindistan'da da internete erişim mahkeme içtihatlarıyla ifade hürriyeti, özel hayatın gizliliği ve eğitim hakkı kapsamında korunmaktadır.^[134]

Ekvador Anayasası'nın 16. maddesinin ikinci fıkrası ise “*Herkes bilişim ve haberleşme teknolojilerine evrensel erişim hakkına sahiptir.*” hükmünü içermektedir.^[135] Kanımızca bu fıkra devlete sadece negatif bir yükümlülük getirmekte, hizmetin bireyler arasında ayrımcılık yapılmadan sunulmasını sağlamaktadır.

Portekiz 17 Mayıs 2021 tarihli ve 27/2021 sayılı kanun ile Portekiz Bilişim Çağında İnsan Hakları Beyannamesi'ni kabul etmiştir. Kanun'un 3. maddesi internet erişimi hakkına ayrılmış, hem özgür ve eşit internet ilkesi kabul edilmiş hem de devlete internet erişiminin ülke çapında sağlanması için pozitif yükümlülükler getirilmiştir.^[136] İspanya'da da internet erişimi bir kanundan kaynaklı bir hak olarak düzenlenmiştir.^[137] Portekiz Anayasası'nda ise sadece, aslen kişisel verileri düzenleyen 35. maddenin 6. fıkrasında, herkesin kamuya açık bilişim ağlarına özgürce erişebileceği düzenlenmiştir.^[138]

Estonya'da, her ne kadar anayasada yer almasa da, internet erişimi bir temel hak olarak kabul edilmektedir.^[139]

[133] Wendy Anders, “Costa Rica’s High Court Orders Changes to Internet Speed Restrictions,” *The Costa Rica Star*, erişim 19 Ekim 2021, <https://news.co.cr/costa-ricas-high-court-orders-changes-internet-speed-restrictions/63366/>.

[134] Bilaney ve Thampi, “Internet Access as an Independent Human Right,” 89.

[135] “Ekvador Anayasası, Georgetown Üniversitesi İngilizce Çevirisi,” erişim 19 Ekim 2021, <https://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html>.

[136] “Portekiz Bilişim Çağında İnsan Hakları Beyannamesi,” 27/2021 § (2021), <https://dre.pt/application/conteudo/163442504>.

[137] Pollicino, “The Right to Internet Access,” 271.

[138] “Portekiz Anayasası”, erişim 19 Ekim 2021, <https://dre.pt/part-i>.

[139] *Kersti Kaljulaid: “Access to internet is considered a human right” | Mihai-Alexandru Hash | #yourMSC* (YouTube, 2019), <https://youtu.be/3p-7RgOJHdI?t=51>.

İtalya'da 2015 yılında internete erişim hakkını hem negatif hem de pozitif statü hakkı olarak anayasaya işlemek üzere iki farklı değişiklik girişimi olmuştur. İtalyan Anayasası'nın "Medeni Haklar" kısmına ifade hürriyetinin hemen ardına eklenmek istenen ifade "Herkes ekonomik ve sosyal nitelikli engelleri ortadan kaldırmaya elverişli araçlarla ve hiçbir ayırım gözetilmeksizin internete erişim hakkına sahiptir." şeklinde kaleme alınmış; "Sosyal Haklar" kısmına ise eğitim hakkını takiben "Herkes internete hiçbir ayırım yapılmaksızın teknolojik olarak yeterli yöntemlerle erişme hakkına sahiptir. Devlet internetin kişinin maddi ve manevi varlığını geliştirdiği, sosyal, siyasi ve ekonomik hak ve yükümlülüklerini gerçekleştirdiği bir alan haline getirilmesine çalışır." maddesinin eklenmesi teklif edilmiştir.^[140]

İnternet erişimini anayasal bir hak olarak tanımlayan tespit edebildiğimiz tek ülke komşumuz Yunanistan'dır. Yunanistan Anayasası'nın "Bireysel ve Sosyal Haklar" başlıklı ikinci bölümünde yer alan 5/A maddesinin ikinci paragrafı internet erişimini teknolojik değişimlerden etkilenmeyecek şekilde tanımlamaktadır.

"Herkes "Bilgi Toplumu"na katılma hakkına sahiptir. Elektronik olarak iletilen bilgiye başta erişimin olmak üzere; bilginin üretiminin, alış-verişinin ve yayılmasının kolaylaştırılması Devletin her zaman 9, 9A, ve 19. maddeleri göz önünde bulundurarak yerine getirmesi gereken bir yükümlülüğüdür."^[141]

[140] Pollicino, "The Right to Internet Access," 270.

[141] "Yunanistan Anayasası, Resmi İngilizce Çevirisi", erişim 19 Ekim 2021, <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/001-156%20aggliko.pdf>.

SONUÇ

Bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıdaki üniversitenin birbirine bağlandığı yıllarda kimsenin adını duymadığı internet, 2000’li yıllara gelindiğinde kişisel bilgisayarların ve bireylerin ağa bağlanmasıyla beraber akıl almaz bir hızda toplumun ve bireyin davranışlarını değiştirdi. Milenyumun başında belki de haklı olarak “lüks” farz edilen internet, önce ekonomik hayatımızın büyük bir kısmını kapladı, ardından da sosyal hayatımızın vazgeçilmez bir parçası oldu. 2010’lu yıllarda internet demokrasi ve siyasi katılım için sunduğu fırsatları defalarca ispatladı ve hatta otoriter rejimlerin ilk ve en önemli hedefi haline geldi. 2019 yılının sonlarında insanlığın tüm kendini beğenmişliği ile mevcut gelişmişlik seviyesinde artık bir daha karşılaşmayacağı umduğu salgın hastalık felaketi bizleri, internetin en azından on yıldır bizlere sunmakta olduğu imkânları kullanmak zorunda bıraktı. İnternete erişebilen bireyler, sosyal ve kültürel faaliyetlerinin büyük kısmını çevrimiçi mecralara taşıdılar. İnternet erişimi olmayan kişilerin ne derece büyük bir eşitsizliğin mağduru oldukları tüm dünyada ortaya çıktı.

Dijital uçurum, ağa bağlı olmayanların neredeyse iki yılını yuttu. İster ülkeler arasında, isterse aynı ülkedeki farklı gruplar arasında olsun bilişim teknolojilerine erişimdeki eşitsizliği ifade etmek için kullanılan dijital uçurum terimi, COVID-19 karantinaları döneminde daha belirgin hale geldi. İnternet erişimine hiç veya yeterli ölçüde sahip olmayan bireyler sadece eğlence veya haberleşme alanında değil; iş hayatında, aile ve sosyal hayatlarında ve hatta sağlık hizmetleri alanında büyük bir dezavantaja sahip olduklarını gördüler. Aslında dijital uçurumun daha önceden de neden olduğu eşitsizlikler, toplumların stres testine maruz kaldığı yıllarda su yüzüne çıkmış oldu.

Toplumlardaki sosyal ve ekonomik eşitsizliklerle paralel bir hat üzerinde oluşan dijital uçurum aynı zamanda bu eşitsizlikleri besleyerek derinleşen bir yapıya sahiptir. Dijital uçurumun dezavantajlı tarafında kalan bireylerin buldukları konumdan çıkmaları için çoğu zaman kamu gücünün desteğine ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu destek sadece donanımın ve bağlantının sağlanmasını değil aynı zamanda donanımın nasıl kullanılacağına dair eğitimlerin de verilmesini gerektirmektedir.

İnternet erişiminin bir hak olarak kabul edilip edilmeyeceği tartışması, dijital uçurumun etkilerini reddetmekle bağlantılı değildir. İnternet erişiminin bir lüks olduğu yönündeki görüşler çok uzun zamandır geçerliliğini

yitirmiştir. Bu tartışma aslen temel hak ve hürriyetlerin tanımlanmasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Hak olmaması yönündeki iddialar neredeyse tamamen, temel hakları sadece birinci nesil haklardan ibaret gören yazarlara aittir.

İnternete erişimin ayrı bir hak olarak tanımlanmasına karşı diğer bir argümana göre ise; internete erişimin zaten başta ifade hürriyeti olmak üzere diğer hakların koruması kapsamında olması nedeniyle, ayrı bir hak olarak düzenlenmesine gerek yoktur. Bu yaklaşım da negatif statü haklarına dayanmaktadır. Örneğin, devlet internet erişimini engellediği takdirde ifade hürriyetini ve bilgi alma hakkını ihlal etmiş olacaktır.

Kanımızca negatif statü haklarına veya demokrasiye dayanan koruma internet erişimine sahip olmayan kişiler için hiçbir anlam taşımamaktadır. Geldiğimiz noktada önceleri demokrasinin, siyasi katılımın ve çoğu zamanda ifade hürriyetinin bir aracı olarak korunması gereken internet, COVID-19 döneminde artık bireyin maddi ve manevi olarak kendini geliştirmesi için zorunlu olduğunu kanıtladı. İşte sadece bu nedenle, başka hiçbir hakla bağlantılandırılmadan internet erişiminin bir temel hak olarak anayasalarda yer alması gerektiği kanısındayız. Tıpkı bundan iki yüzyıl önce bir konuta sahip olamayan kişiler için konut dokunulmazlığı anlamsız olması gibi, günümüzde de internete erişim olanağı olmayan kişiler için birçok temel hak gerekli faydayı sağlayamamaktadır.

İnternete erişim hakkı henüz bir istisna dışında uluslararası hukuk belgelerinde yer almamaktadır. Birçok ülke telekomünikasyon alanında yaklaşık yüz yıldır gelişen evrensel hizmet anlayışı kapsamında, kanun seviyesinde, internete erişim hakkını kısmen korumaktadır. Evrensel erişim altyapı sunulmasını zorunlu kılmaktan öteye gitmemektedir. Ne var ki dijital uçurumun kapanması için sadece isteyen ve bedelini ödeyebilen kişilerin internete erişim imkânına sahip olması yeterli değildir.

Anayasa yargısı organları yukarıda ifade ettiğimiz üzere, internete erişimi diğer temel hakların, özellikle de ifade hürriyetinin koruyucu şemsiyesi altına almakta ve devletin internete erişimi engellenmesi önlemektedir.

Kanımızca ne evrensel hizmet kapsamında kanun seviyesindeki koruma, ne de diğer temel haklarla bağlantılı biçimde devlete bir negatif yükümlülük getirilmesi dijital uçurumun olumsuz etkilerini ortadan kaldıracaktır. Önerimiz internete erişim hakkının Yunanistan Anayasası'nda olduğu gibi bağımsız

bir sosyal ve ekonomik hak olarak anayasal güvenceye kavuşturulmasıdır. Bu hak kaçınılmaz biçimde bir program hak^[142] olacaksa da doğası gereği; elektrik, su, eğitim, sağlık ve konut haklarının aksine, tükenen bir kaynağın üretilip paylaşılmasını gerektirmemektedir. Devlete bu hak ile yüklenecek sorumluluk; teknolojiye uygun gerekli altyapının hazırlanmasından ve bu hizmeti kendi bütçesinden karşılama imkânı olmayan kişilere hizmetin ücretsiz sunulmasından ibarettir. Devletin mali olanakları ölçüsünde gerçekleştireceği bu yerine getirme edimi^[143] eşit şekilde yerine getirilmediğinde dava edilebilir bir ihlal yaratacaktır.

---

[142] Gözler, *İnsan Hakları Hukuku*, 164.

[143] Algan, *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması*, 147.

KAYNAKÇA

- Akılloğlu, Tekin. *İnsan Hakları–Kavram, Kaynakları ve Koruma Sistemleri*. 2. baskı. Ankara: İmaj Kitabevi, 2010.
- Algan, Bülent. *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2007.
- Anders, Wendy. “Costa Rica’s High Court Orders Changes to Internet Speed Restrictions.” *The Costa Rica Star*. Erişim 19 Ekim 2021. <https://news.co.cr/costa-ricas-high-court-orders-changes-internet-speed-restrictions/63366/>.
- Avcı, Artun. *Türkiye’de İnternet ve İfade Özgürlüğü*. İstanbul: Legal Yayıncılık, 2013.
- Ayaz, Taner ve Şevki Işıklı. “Bir İnsan hakkı Olarak İnternet Erişimi: herkes için İnternet Tartışması.” *ISOPHOS*, no. 4 (2020): 1-17.
- Aybay, Rona. *İnsan Hakları Seçilmiş Makaleler*. İstanbul: Pencere Yayınları, 2010.
- Best, Michael L. “Can the Internet Be a Human Right?” *Human Rights & Human Welfare* 4, sy 1 (2004): 23-31.
- Bilaney, Kunal, ve Gauri Thampi. “Internet Access as an Independent Human Right: A Palpable Consequence of the Covid-19 Pandemic?” *Kathmandu School of Law Review*, 2020, 82-97. <https://doi.org/10.46985/kslr.v8i2.2154>.
- Cerf, Winton G. “Internet Access Is Not a Human Right.” *New York Times*, 04 Ocak 2021. <https://www.nytimes.com/2012/01/05/opinion/internet-access-is-not-a-human-right.html>.
- Dijk, Jan A.G.M. van. “A Theory of Digital Divide.” İçinde *The Digital Divide: The Internet and Social Inequality in International Perspective*, editör Massimo Ragnedda ve Ienn.W. Muschert, 2013. 29-51. Routledge Advances in Sociology 73. London, New York: Routledge.
- Erdoğan, Mustafa. *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku*. 5. baskı. Ankara: Orion Kitabevi, 2016.

- Freeman, Micheal. *İnsan Hakları: Disiplinler Arası bir Yaklaşım*. Çeviren Erkan Koca ve Asena Topçubaşı. Ankara: Birleşik Yayınevi, 2008.
- Gözler, Kemal. *İnsan Hakları Hukuku*. Bursa: Ekin Basın yayın Dağıtım, 2017.
- Hert, Paul De, ve Dariusz Kloza. “Internet (Access) as a New Fundamental Right. Inflating the Current Rights Rramework?” *European Journal of Law and Technology* 3, no. 3 (2012): 1-23.
- Joyce, Daniel. “Internet Freedom and Human Rights.” *European Journal of International Law* 26, no. 2 (Mayıs 2015): 493-514. <https://doi.org/10.1093/ejil/chv021>.
- Kapani, Münci. *Kamu Hürriyetleri*. 7. baskı. Ankara: Yetkin Yayınları, 1993.
- Karanicolas, Michael. “Bridging the Divide: Understanding and Implementing Access to the Internet as a Human Right.” *The Journal of Community Informatics* 10, no. 2 (2014). <https://doi.org/10.15353/joci.v10i2.2648>.
- Kent, Bülent. “Telekomünikasyon Sektöründe Evrensel Hizmet Kavramı.” *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 16, no. 2 (Nisan 2012): 169-98.
- Kurt, Z. Emre. “Ucuz, Sansürlü ve Hızlı İnternete Erişim Hakkı.” *Ankara Barosu Dergisi* 72, no. 2 (Nisan 2015): 287-93.
- La Rue, Frank. “Promotion and Protection of All Human Rights, Civil, Political, Economic, Social and Cultural Rights, Including the Right to Development.” UN, 16 Mayıs 2011. https://doi.org/10.1163/2210-7975_HRD-9970-2016149.
- Lai, John ve Nicole O. Widmar. “Revisiting the Digital Divide in the COVID-19 Era.” *Applied Economic Perspectives and Policy* 43, no. 1 (Mart 2021): 458-64. <https://doi.org/10.1002/aep.13104>.
- Land, Molly. “Toward an International Law of the Internet.” *Harvard International Law Journal* 54, no. 2 (458 393M.S.): 66.
- Lucchi, Nicola. “Access to Network Services and Protection of Constitutional Rights: Recognizing the Essetial Role of Internet Access for Freedom of Expression.” *Cardozo Journal of International and Comparative Law* 19, no. 3 (2011): 645-78.

- Lucchi, Nicola. Nicola Lucchi, “The Role of Internet Access in Enabling Individual’s Rights and Freedoms.” EUI RSCAS, 2013/47, Centre for Media Pluralism and Media Freedom (CMPF) - <http://hdl.handle.net/1814/27435>.
- Mathiesen, Kay. “Human Rights for the Digital Age.” *Journal of Mass Media Ethics* 29, no. 1 (02 Ocak 2014): 2-18. <https://doi.org/10.1080/08900523.2014.863124>.
- Oyedemi, Toks. “Internet Access as Citizen’s Right? Citizenship in the Digital Age.” *Citizenship Studies* 19, no. 3-4 (03 Nisan 2015): 450-64. <https://doi.org/10.1080/13621025.2014.970441>.
- Pollicino, Oreste. “The Right to Internet Access: Quid Iuris?” İçinde *The Cambridge Handbook of New Human Rights*, editör Andreas von Arnould, Kerstin von der Decken ve Mart Susi. 263-75. Cambridge University Press, 2020. <https://doi.org/10.1017/9781108676106.021>.
- Ramsetty, Anita ve Cristin Adams. “Impact of the Digital Divide in the Age of COVID-19.” *Journal of the American Medical Informatics Association* 27, no. 7 (01 Temmuz 2020): 1147-48. <https://doi.org/10.1093/jamia/ocaa078>.
- Reglitz, Merten. “The Human Right to Free Internet Access.” *Journal of Applied Philosophy* 37, no. 2 (Mayıs 2020): 314-31. <https://doi.org/10.1111/japp.12395>.
- Shandler, Ryan ve Daphna Canetti. “A Reality of Vulnerability and Dependence: Internet Access as a Human Right.” *Israel Law Review* 52, no. 1 (Mart 2019): 77-98. <https://doi.org/10.1017/S0021223718000262>.
- Silva, Alberto J. Cerda. “Internet Freedom Is Not Enough: Towards an Internet Based on Human Rights.” *SUR–International Journal of Human Rights* 10, no. 18 (2013): 17-31.
- Skepy, Brian. “Is There a Human Right to the Internet?.” *Journal of Politics and Law* 5, no. 4 (29 Kasım 2012): 15-29. <https://doi.org/10.5539/jpl.v5n4p15>.

- Sostero, Matteo, Santo Milasi, John Hurley, Enrique Fernandez-Macias ve Martina Bisello. "JRC Technical Report: Teleworkability and the COVID-19 Crisis: A New Digital Divide?." European Commission, 2020.
- Sunay, Reyhan. *Hukuk ve Siyaset Ekseninde İnsan Hakları*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2013.
- Wang, Xiaowei. "A Human Right to Internet Access: A Gewirthian Approach." *Frontiers of Philosophy in China* 11, no. 2 (2019): 6952-70.
- Wang, Xiaowei. "Time to Think about Human Right to the Internet Access: A Beitz's Approach". *Journal of Politics and Law* 6, no. 3 (29 Ağustos 2013): 67-77. <https://doi.org/10.5539/jpl.v6n3p67>.
- Warschauer, Mark. "Demystifying the Digital Divide." *Scientific American* 289, no. 2 (Ağustos 2003): 42-47.
- Wicker, Stephen B., ve Stephanie M. Santoso. "Access to the Internet Is a Human Right." *ACM Transactions in Accessible Computing* 56, no. 6 (Haziran 2013): 43-46. <https://doi.org/10.1145/2461256.2461271>.
- Winter, Jennifer S. "Is Internet Access a Human Right? Linking Information and Communication Technology (ICT) Development with Global Human Rights Efforts." *The Global Studies Journal* 5, no. 3 (2013): 35-48.

Diğer Kaynaklar

- Australian Human Rights Commission. "A right to access the Internet". Devlet. Australian Human Rights Commission, 24 Eylül 2021. <https://humanrights.gov.au/our-work/8-right-access-internet>.
- "BBC internet anketi". Erişim 29 Eylül 2021. http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/08_03_10_BBC_internet_poll.pdf.
- Decree of the Ministry of Transport and Communications, Finlandiya. Erişim 19 Ekim 2021. <https://finlex.fi/en/laki/kaannokset/2009/en20090732.pdf>.

“Directive 2009/136/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 Amending Directive 2002/22/EC on Universal Service and Users’ Rights Relating to Electronic Communications Networks and Services, Directive 2002/58/EC Concerning the Processing of Personal Data and the Protection of Privacy in the Electronic Communications Sector and Regulation (EC) No 2006/2004 on Cooperation between National Authorities Responsible for the Enforcement of Consumer Protection Laws”, t.y., 26.

ECHR Press Unit. “Factsheet – Access to Internet and Freedom to Receive and Impart Information and Ideas”, Mart 2021. https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Access_Internet_ENG.pdf.

Ekvador Anayasası, Georgetown Üniversitesi İngilizce Çevirisi. Erişim 19 Ekim 2021. <https://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html>.

Evrensel Hizmet Kanunu, 5396 § (2005).

Federal Communications Commission. “2018 Broadband Deployment Report”, t.y. <https://docs.fcc.gov/public/attachments/FCC-18-10A1.pdf>.

Federal Communications Commission, USA. “Household Broadband Guide”, t.y. https://www.fcc.gov/sites/default/files/household_broadband_guide.pdf.

Finlandiya İletişim Piyasası Kanunu, Resmi İngilizce Çevirisi. Erişim 19 Ekim 2019. <https://finlex.fi/en/laki/kaannokset/2003/en20030393.pdf>.

Kersti Kaljulaid. “Access to internet is considered a human right.” | Mihai-Alexandru Hash | #yourMSC. YouTube, 2019. <https://youtu.be/3p-7RgOJHdI?t=51>.

Portekiz Anayasası. Erişim 19 Ekim 2021. <https://dre.pt/part-i>.

Portekiz Bilişim Çağında İnsan Hakları Beyannamesi, 27/2021 § (2021). <https://dre.pt/application/conteudo/163442504>.

UN. “Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Optional Protocol.”

WSIS. “WSIS Plan of Action.” 2003. <https://www.itu.int/net/wsis/docs/geneva/official/poa.html>.

“WSIS 2014.” International Telecommunication Union, 2014.

Yunanistan Anayasası, Resmi İngilizce Çevirisi. Erişim 19 Ekim 2021. <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/001-156%20aggliko.pdf>.